

تعلیم و تربیت اسلامی

دکتر عباس خورشیدی
استاد دانشگاه آزاد اسلامشهر

دکتر سید محمد میر کمالی
استاد دانشگاه تهران

دکتر یسری حائری

انتشارات یسپرون

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۵
فصل اول: مفاهیم و تعاریف تعلیم و تربیت.....	۱۹
ضرورت تعلیم و تربیت.....	۲۱
رویکردها، تربیت.....	۲۸
رویکرد نغوی.....	۲۸
رویکرد علمی.....	۲۹
رویکرد فلسفی.....	۳۸
رویکرد روان شناختی.....	۳۸
رویکرد جامعه شناختی.....	۳۹
رویکرد اقتصادی.....	۳۹
رویکرد سیاسی.....	۴۰
رویکرد فرهنگی.....	۴۱
ماهیت تربیت.....	۴۲
مفاهیم مرتبط با تربیت.....	۴۳
تعلیم.....	۴۳
تعریف آموزش.....	۴۴
تفاوت آموزش و تعلیم.....	۴۴

۴۴	تزکیه
۴۷	تأدیب
۴۷	معانی و مفاهیم مختلف تربیت
۴۸	صنعت
۴۹	بار آوردن و شکوفا کردن استعدادها
۴۹	اجتماعی کردن
۵۰	تغییر رفتار
۵۰	عادت دادن
۵۰	تعاریف و مفاهیم تربیت
۵۴	تفاوت تربیت با تعلیم
۵۵	رابطه تعلیم و تربیت
۵۵	۱- رابطه مجاورتی و موازی
۵۶	۲- رابطه هدف ابزاری و مقدمه و ذی‌المقدمه‌ای
۵۶	۳- رابطه کل و جزء یا عام و خاص
۵۶	۴- رابطه ظرف و مظروفی
۵۶	۵- رابطه تعاملی
۵۷	۶- رابطه آمیختگی و درهم‌تنیدگی
۵۷	دین و تربیت دینی

۵۹.....	رویکردهای تربیت دینی.....
۶۰.....	۱- رویکرد مبتنی بر عادت.....
۶۱.....	۲- رویکرد مبتنی بر معرفت.....
۶۳.....	۳- رویکرد تجربت اندیش (شهودی).....
۶۴.....	تعلیم و تربیت از دیدگاه برخی فلاسفه.....
۶۴.....	سقراط.....
۶۶.....	افلاطون.....
۶۷.....	ارسطو.....
۷۰.....	جاحظ.....
۷۱.....	فارابی.....
۷۲.....	قائسی.....
۷۳.....	اخوان الصفا.....
۷۳.....	ابن سینا.....
۷۵.....	مسکویه.....
۷۶.....	ابن خلدون.....
۷۹.....	شکل ۱-۱: ارتباط بین مؤلفه‌های تعلیم و تربیت.....
۸۱.....	فصل دوم: مبانی تعلیم و تربیت اسلامی
۸۳.....	تعریف مبانی.....

الف) مبانی انسان شناختی..... ۸۴

۱- ویژگی تکاملی انسان..... ۸۵

۲- اختیار و آزادی انسان..... ۸۶

۳- خودآگاهی و خویششن شناسی..... ۸۸

الف) خودآگاهی فطری..... ۸۸

ب) خودآگاهی جهانی..... ۸۹

ج) خودآگاهی عرفانی..... ۹۰

۴- وجود سرشت مشترک و فطرت الهی در همه انسان ها..... ۹۲

۵- هدف، کمال بهایی انسان..... ۹۴

۶- تغییرپذیری تدریجی روح و بدن..... ۹۵

۷- تفاوت انسان ها در ظرفیت ها و مایل ها..... ۹۷

۸- عقل (تفکر و تدبیر)..... ۹۹

۹- اجتماعی بودن انسان..... ۱۰۲

۱۰- یادگیری..... ۱۰۴

۱۱- کار و تلاش..... ۱۰۵

ب) مبانی معرفت شناسی..... ۱۰۷

۱- امکان وقوع شناخت یقینی..... ۱۰۷

۲- امکان وقوع شناخت مطلق..... ۱۰۹

- ۳- علم حضوری و حصولی ۱۱۱
- ۴- خطاناپذیری علم حضوری ۱۱۴
- ۵- ابزارهای علم حصولی ۱۱۶
- ج) مبانی هستی‌شناسی ۱۱۸
- ۱- برخی موجودات ممکن‌الوجوداند ۱۱۸
- ۲- ود قانون علیت در میان موجودات ۱۱۸
- ۳- نیاز موجودات ممکن‌الوجود به علت ۱۲۰
- ۴- ضرورت علی - معلول ۱۲۱
- ۵- سنخیت علی - معلولی ۱۲۲
- ۶- تقسیم موجودات به مادی و فرمائی ۱۲۲
- ۷- وجود تراحم در عالم ماده ۱۲۳
- د) مبانی ارزش‌شناسی ۱۲۵
- ۱- توحید محور ارزش‌شناسی در تعلیم و تربیت ۱۲۵
- ۲- ارزش ذاتی و غیرذاتی ۱۲۶
- ۳- مراتب ارزش‌های غیرذاتی ۱۲۷
- ۴- تأثیر نیت و نوع کار اختیاری در ارزش آن ۱۲۷
- ۵- انتخاب معقول در تراحم ارزش‌ها ۱۲۸
- ۶- راه تشخیص ارزش ۱۲۹

فصل سوم: اهداف تعلیم و تربیت اسلامی ۱۳۱

۱- اهداف تربیتی ۱۳۳

انواع اهداف تعلیم و تربیت ۱۳۴

الف) هدف نهایی ۱۳۴

ب) هدف غیرنهایی ۱۳۴

الف) هدف نهایی تعلیم و تربیت اسلامی ۱۳۵

ب) اهداف غیرنهایی تعلیم و تربیت اسلامی ۱۳۷

۱- اهداف بنیادی و رفتاری ۱۳۷

۱-۱ شناخت حقیقت وجود خود و کمال حقیقی آن (معرفه النفس) ۱۳۷

۱-۲ شناخت غایت و هدف و باطن انسان ۱۳۸

۱-۳ شناخت اهمیت و فرصت استثنایی زندگی ۱۴۱

۱-۴ پرورش حس زیباشناسی و زیبایی حواری ۱۴۲

۱-۵ تلاش برای حفظ سلامتی و بهداشت و تربیت آن و روان ۱۴۵

۲- اهداف علمی ۱۴۷

۳- اهداف فرهنگی - اجتماعی ۱۵۲

۳-۱ ایجاد بینش، باور و آشنایی با ارزش‌ها و سنن فرهنگی - اجتماعی اسلامی ... ۱۵۲

۳-۲ شناخت حقوق و وظایف خود نسبت به دیگران ۱۵۴

۳-۳ عمل به مسئولیت‌های فرهنگی - اجتماعی با توجه به نقش و کارکرد خود در جامعه ... ۱۵۵

۳-۴ داشتن تعهد و وجدان کاری.....	۱۵۶
۴- اهداف اقتصادی.....	۱۵۸
۴-۱ توزیع عادلانه ثروت.....	۱۵۸
۴-۲ ایجاد روحیه قناعت در افراد.....	۱۶۰
۴-۳ عایت موازین شرعی در روابط اقتصادی و پرهیز از مال حرام.....	۱۶۲
۴-۴ ایجاد روحیه انفاق در افراد.....	۱۶۴
۴-۵ میانه روی در مصرف و پرهیز از اسراف و تبذیر.....	۱۶۵
۵- اهداف سیاسی.....	۱۶۷
۵-۱ تشکیل جامعه الهی (توحید).....	۱۶۷
۵-۲ شناخت ولایت و امامت و احکام (حج).....	۱۶۹
۵-۳ شناخت ولی فقیه به عنوان نائب عام امام زمان (عج).....	۱۷۱
۵-۴ کسب استقلال، فکری، عقیدتی، سیاسی و فرهنگی.....	۱۷۱
فصل چهارم: اصول تعلیم و تربیت اسلامی	۱۷۵
اصول تعلیم و تربیت اسلامی.....	۱۷۷
ضرورت و فایده ی اصل تربیتی.....	۱۷۸
اصول تعلیم و تربیت اسلامی.....	۱۷۹
۱- اصل کرامت.....	۱۷۹
۲- اصل همگرایی.....	۱۸۱

۳- اصل جامع نگری ۱۸۳

۴- اصل تناسب و اعتدال ۱۸۵

۵- اصل تدریج ۱۸۸

۶- اصل استمرار تعلیم و تربیت ۱۹۰

۷- اصل اولویت ۱۹۳

۸- اصل فضل ۱۹۵

فصل پنجم: روش‌ها و آداب تعلیم و تربیت اسلامی ۱۹۹

ضرورت داشتن روش در تربیت ۲۰۱

تعریف روش ۲۰۲

ویژگیهای روش ۲۰۳

انواع روشهای تعلیم و تربیت اسلامی ۲۰۵

۱- روش موعظه و نصیحت ۲۰۵

۲- روش الگویی ۲۰۹

۳- روش تشویق و تنبیه ۲۱۳

۴- روش انذار و تبشیر ۲۱۸

۵- روش عبرت آموزی و عبرت پذیری ۲۲۱

۶- روش توبه ۲۲۴

۷- روش مشورت کردن ۲۲۸

۲۳۲	۸- روش تدبر و تفکر در طبیعت.....
۲۳۶	۹- روش خودسازی یا تهذیب نفس.....
۲۳۸	اصول حاکم بر کاربرد روش‌های تعلیم و تربیت.....
۲۵۰	آداب تعلیم و تربیت اسلامی.....
۲۵۶	شهید ثانی.....
۲۵۷	الف) آداب و وظایف معلم نسبت به خود.....
۲۵۷	ب) آداب و وظایف شاگرد.....
۲۵۹	ج) آداب و وظایف معلم نسبت به شاگرد.....
۲۶۰	د) آداب و وظایف معلم در جلسه درس.....
۲۶۳	فصل ششم: مراحل تعلیم و تربیت.....
۲۶۵	تعریف مرحله.....
۲۶۵	مراحل تربیت انسان.....
۲۶۶	۱- مراحل تربیت قبل از تولد.....
۲۶۶	۱-۱ مرحله قبل از ازدواج.....
۲۷۰	۱-۲ دوران بارداری و زمان جنینی.....
۲۷۵	۲- مراحل بعد از تولد.....
۲۷۶	۱-۲ تربیت در دوران کودکی.....
۲۸۰	۲-۲ تربیت در دوران نوجوانی.....

۲۸۳ ۳-۲ تربیت در دوران جوانی

۲۸۷ ۴-۲ دوران میانسالی

۲۸۹ ۵-۲ تربیت در دوران پیری

۲۹۵ فصل هفتم: ارتباط تعلیم و تربیت با برخی علوم

۲۹۷ ضرورت ارتباط تعلیم و تربیت با علوم دیگر

۲۹۹ ۴. فیزیک (هستی شناسی)

۳۰۰ معرفت شناسی

۳۰۲ انسان شناسی

۳۰۳ ارزش شناسی

۳۰۴ روان شناسی تربیتی

۳۰۶ جامعه شناسی تربیتی

۳۰۸ اقتصاد تعلیم و تربیت

۳۰۹ تاریخ تعلیم و تربیت

۳۱۱ فلسفه تعلیم و تربیت

۳۱۵ فصل هشتم: نظریه های تعلیم و تربیت

۳۱۷ تعریف نظریه

۳۱۹ نظریه تربیتی طبیعت گرایی

۳۲۱	 نظریه تربیتی پایدارگرایی
۳۲۳	 نظریه تربیتی پیشرفت گرایی
۳۲۵	 نظریه تربیتی بنیادگرایی
۳۲۷	 نظریه تربیتی بازسازی گرایی
۳۲۹	 نظریه تربیتی انسان گرایی
۳۳۱	 نظریه تربیتی دینات
۳۳۳	 نظریه گوردن (گسگو)
۳۳۵	 نظریه تربیتی درایکورد
۳۳۶	 نظریه تربیتی بکر
۳۳۸	 نظریه تربیتی اسلام

۳۴۷ فصل نهم: امتحان و آزمایش

۳۴۹	 امتحان و آزمایش
۳۴۹	 ابتلاء و امتحان در قرآن
۳۵۳	 ویژگی های سنت الهی (آزمایش)
۳۵۳	 الف) گستردگی زمانی - مکانی
۳۵۴	 ب) همگانی بودن آزمایش الهی
۳۵۵	 ج) عمومیت از نظر اسباب و عوامل
۳۵۷	 د) توجه به تفاوت و ظرفیت افراد

اهداف آزمایش و امتحان ۳۵۸

۱- توبه و بازگشت به حق ۳۵۸

۲- خالص کردن مؤمنان و نابودی کافران ۳۵۹

۳- ظاهر ساختن باطن انسان‌ها و جداسازی انسان‌های پاک از خبیث ۳۵۹

۴- مشخص کردن میزان صداقت و کذب افراد ۳۶۰

۵- شاخته شدن مجاهدان و صابران ۳۶۱

۶- مشخص شدن شاکر و ناسپاس ۳۶۲

اثر تربیتی بلاها - منافع ۳۶۳

منابع و مأخذ ۳۶۷

منابع فارسی ۳۶۹

منابع انگلیسی ۳۸۲

پیشگفتار

حمد و سپاس خداوندی را که گل ستایش خود را از نسیم عنایت او بر چمن زبان می‌رویاند و مرغ آرایش به نوازی رحمت بی‌نهایت او از آشیان، دهان پر می‌گشاید و از باغ لطف و رضایت او، دانه‌ی امید می‌جوید.

انسان موجودی است که می‌تواند، از منای بی‌نهایت تا مثبت بی‌نهایت قلمروی عملکرد داشته باشد. انسان دامنه وجودی‌اش به گدازه‌ای است که می‌تواند از حیوان پست‌تر و یا از ملائکه بالاتر باشد (از اسفل الملائین تا اعلیٰ علیین) و یا به درجه خلیفه‌اللهی برسد. ابزار رسیدن به بالاترین مراتب انسانیت انسان، تعلیم و تربیت صحیح است. بدین ترتیب، انسان محصول تعلیم و تربیت است. او در جهان آفرینش نسبت به سایر موجودات از قابلیت تربیت و پرورش بسیار بالایی برخوردار است و بر همین اساس، خداوند او را خلیفه و امانت‌دار خود در زمین قرار داده است.

تعلیم و تربیت کلید به کمال و فلاح رساندن بشر است و تفاوت فرهیختگی و فرهنگ نسل‌های جدید با قدیم می‌باشد از همین امر ناشی می‌شود. اگر تعلیم و تربیت در جامعه‌ای به درستی انجام شود، آحاد یک ملت صالح و رستگار و به شجره طیبه تبدیل می‌شوند. بر همین اساس، این رشته (علوم تربیتی) یکی از رشته‌های

ارزشمند و سرنوشت‌ساز همه فرهنگ‌های جهان به ویژه اسلام و ایران اسلامی است و دارای استقلال و وجهه فرهنگی بسیار والایی می‌باشد.

تاکنون کتاب‌های متعددی تحت عنوان تعلیم و تربیت توسط مولفان و مترجمان ارجمند تألیف و ترجمه شده است. استادان و پژوهشگران گرانقدر در این خصوص قلم زده و هریک دریچه روشن‌تری از عالم تعلیم و تربیت را به روی رهروان و مشتاقان این مهم گشوده و مطالب ارزشمندی به زیور طبع آراسته‌اند که هر کدام به نحوی شایسته قابل قدردانی می‌باشند.

از صرفی، یافتن ای جهانی بر این باور است که مطلوبیت هر نظام به مطلوبیت تعلیم و تربیت آن وابسته است. در حقیقت، هیچ کشوری و سازمانی نمی‌تواند از سطح تعلیم و تربیت خویش بالاتر رود. به همین دلیل نتیجه‌گیری می‌شود که لازمه داشتن کشوری توسعه یافته، ساری و جاری نمودن تعلیم و تربیت صحیح در آن کشور است.

بر همین اساس، مولفان پس از بررسی و مطالعه آثار منتشر شده، ضمن بهره‌برداری از اکثر آنها به این درک رسیدند که کتاب‌های موجود آن گونه که باید متناسب با سر فصل‌های مصوب دانشگاهی این درس نیستند؛ لذا بر آن شدند تا ضمن بهره‌گیری از آثار تالیفی و ترجمه شده در این حوزه به تألیف کتابی تحت عنوان تعلیم و تربیت اسلامی اهتمام ورزند.

به همین منظور، کتاب حاضر تدوین یافت که محتوای آن مشتمل بر نه فصل به شرح زیر است:

فصل یکم: مفاهیم و تعاریف تعلیم و تربیت. فصل دوم: مبانی تعلیم و تربیت اسلامی. فصل سوم: اهداف تعلیم و تربیت اسلامی. فصل چهارم: اصول تعلیم و تربیت اسلامی. فصل پنجم: روش‌ها و آداب تعلیم و تربیت اسلامی. فصل ششم: مراحل تعلیم و تربیت.

فصل هفتم: ارتباط تعلیم و تربیت با برخی علوم، فصل هشتم: نظریه‌های تعلیم و تربیت و فصل نهم: امتحان و آزمایش.

اینک که این مهم به انجام رسیده، ضمن سپاس‌گزاری از خداوند منان، مولفان نه تنها مدعی کمال نیستند، بلکه معتقدند که کمی و کاستی این اثر بسیار است. لذا مسئولیت هرگونه لغزش و خطای احتمالی در تدوین مطالب را بر عهده می‌گیرند و از اساتید، صاحب‌نظران، پژوهشگران، منتقدان، دانشجویان گرامی و... تقاضا می‌کنند از یادآوری خطای و نارسایی‌های موجود در این اثر دریغ نکنند. در پایان امید است مطالعه این اثر برای سرانندگان، مدرسان، مدیران، دانشجویان و... در پهن دشت ایران اسلامی مفید باشد. شاکلله.

والسلام علیکم ورحمه‌الله

مولفان